

POSUDEK DIZERTAČNÍ PRÁCE

MICHAL SEMIAN (2016): Regiony v čase a prostoru: problém regionalizace (Regions through time and space: Problem of regionalization).

Oponent: Petr Daněk, Geografický ústav Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně

Obvyklý postup při psaní posudku je ten, že se začne úvodním konstatováním aktuálnosti tématu a přínosu práce, a většinu následujícího textu vyplňuje přehled nedostatků a problémů, kontrastujících s úvodním tvrzením. Posudky se pak liší především délkou a závažností tohoto seznamu. V případě dizertační práce Michala Semiana tento mustr použít nelze. Jde o dobrou práci. Tento pocit jsem získal už při čtení několikastránkového Úvodu, a s tím, jak jsem pronikal do dalších kapitol a následně do publikovaných textů, jsem si jej upevnil. Práce obsahuje jen velmi málo „nevynucených chyb“, které by bylo možné označit za nedostatky. Proto se v posudku zaměřím na dva okruhy: (a) silné stránky práce a (b) identifikace míst v použité teorii a metodologii, kde by bylo možné volit alternativní postupy a kde se otvírají cesty pro další výzkum.

Práce je dobře teoreticky ukotvena a je založena na autorově širokém přehledu akademické literatury v oblasti nové regionální geografie a dalších relevantních témat, a to i mimo geografii. Autorův přehled dosavadních přístupů k pojetí regionu není „povinnou“ rešerší literatury, ale je psaný kreativně, sebevědomě, kriticky, a vytváří dobrý základ pro další teoretické úvahy. Diskusi literatury o konceptualizacích regionu, regionalizaci, identitě a jejích různých formách, považuji za poctivou, širokou, přitom dobře propojenou (kompaktní) a zacílenou. Oceňuji rozlišení teritoriální a regionální identity jako nejen měřítkové, ale i kvalitativní (zejména zahrnutí „politiky regionů“, tedy moci, mezi faktory utvářející regionální identitu, s. 28). Zvláště oceňuji kreativní propojení Paasiho forem institucionalizace regionu s Lefebvrovou triádou (s. 45), které by si zasloužilo podrobnější rozvedení.

Práce používá vlastní, originální metodologii, která je dobře propojena s teoretickými východisky a současně slibuje možnosti kreativního využití v budoucích výzkumech. Její empirická část je založená na poměrně jednoduchých terénních výzkumech (aspoň ve smyslu času a peněz potřebných pro provedení a vyhodnocení výzkumu), které je i proto možné opakovat a doplňovat, které však autor dokázal využít jako podklad pro bohatou a teoreticky ukotvenou interpretaci.

Práce je „elegantní“ v tom smyslu, že nejde o několikasetstránkovou monografii, je svým obsahem a rozsahem podle mého názoru „tak akorát“ pro splnění svého účelu (= získání titulu), a přitom současně poskytuje i to, co se očekává od tradičnější formy dizertací, totiž dostatek zdrojů a námětů pro další autorův výzkum a publikace (ale viz poznámka v závěru posudku). Text je psaný informačně bohatým a pestrým jazykem, směřuje přímo k podání konkrétního argumentu, bez zbytečného opakování a „vaty“, ale současně se vyhýbá i zkratkovitým vysvětlením, které by ztížily pochopení.

Autorův teoretický přístup by se dal označit jako humanistický, popř. strukturalistický konstruktivismus. Představa regionu jako sociální konstrukce je předpokladem, na němž staví další konceptualizace. Za předpoklad úspěchu konstrukce regionu je považována existence identifikace obyvatel s regionem. To je v té nestručnější podobě základ, který autor konfrontuje s jinými konceptualizacemi a tak jej rozvíjí. To je přístup legitimní, nabízející

možnosti dalšího zpřesňování a tudíž podněty pro výzkum, jak je v práci přesvědčivě ukázáno, ale současně zahrnující teoretická omezení (vyplývající z omezení humanismu a strukturalismu). Možnosti dalšího teoretického rozšíření vidím právě ve snaze překonat omezení, která tento přístup obsahuje: totiž humanistický předpoklad existence bazální homogenity identit obyvatel regionu a strukturalistický zájem o odkrytí základních stavebních prvků této regionální identity. Autor přitom na několika místech sám nabízí cesty („theoretical openings“ ve slovníku Gibson-Graham), potenciálně směřující k překonání těchto omezení.

Koncept „identity bearers“ (s. 31) může být jednou z cest vedoucích mimo omezení humanistických přístupů, zaobírajících se primárně individuální subjektivitou, a to cestou směřující k experimentování s možnostmi využití různých poststrukturalistických přístupů, zvláště těch, které ukazují, že výsledný kolektivní názor, popř. kolektivní/regionální identita, nemusí být souhrnem názorů jednotlivých jeho tvůrců (regionálních aktérů či obyvatel), ale může být výsledkem názorů a zájmů jen menšiny či několika aktérů, kteří mají moc ovlivňovat názory ostatních. Využití moci pro formování regionální identity však současně není jednosměrný proces, protože tato moc je obvykle zpochybňována všude tam, kde naráží na jiné identity, názory a zájmy, a tím provokuje posilování či vytváření opozičních, či alternativních, subalterních identit. Dynamiku formování regionů a regionální identity, v práci tak zdůrazňovanou, by pak bylo možné vysvětlovat a analyticky zkoumat jako výsledek neustálého soupeření o významy (interpretaci symbolů apod.) mezi různými skupinami a aktéry, s různými cíli a přístupem k různým formám moci. Jinými slovy, Michal Semian se zajímá především o to, co lidé sjednocuje při vnímání významů regionu (skryté struktury, podmiňující sdílenou interpretaci symbolů?). To je nepochybně akademicky legitimní a zajímavá otázka (jak je možné, že lidé s velmi různými zájmy a původem dokážou sdílet určité hodnoty na základě vnímání teritoriální blízkosti?). Ale tyto významy jsou také předmětem soupeření a vytváření counter-identit. Nemají jen sjednocující efekt. (Možná ne každý obyvatel ČR cítí pýchu při vyvěšování české vlajky a každý obyvatel „moravského Betlému“ nemusí být hrdý na zařazení štramberských uší mezi chráněné regionální produkty.) Zdá se, že autor si příležitosti (a komplikace) vyplývající z akceptace primární sociální a zájmové různorodosti tvůrců regionální identity uvědomuje, avšak tam, kde k tomu dochází, diskusi končí s poukazem na to, že přesahuje rámec práce (s. 32).

Další „teoretické otevření“ slibuje diskuse role měřítka ve vytváření regionální identity. Opět, Michal Semian si to dobře uvědomuje. Ale z kapitoly 3.1, kde se otázkou hierarchie regionů explicitně zabývá, vyplývá při troše zjednodušení jen to, že i měřítko je sociálně konstruované a že region může být konstruován na jakékoliv měřítkové úrovni, kromě globální. To není nic nového. Tady se otevírá prostor pro diskusi vztahu regionální, lokální a národní identity. Především stát je víc než jen „region s armádou“ (s. 34). Je zdrojem silné teritoriální identifikace, která se různými způsoby prolíná s regionální identitou, přičemž toto prolínání může obsahovat vztahy konkurence i vzájemného posilování. Autor se do tohoto prostoru rozhodl nevstoupit. To není nedostatek, protože v práci je dost jiných otázek. Je to ale příležitost pro další výzkum. Specificky pak směrem k diskusi Hamplova pojetí vytváření a reprodukování regionální hierarchie, a to z konstruktivistického hlediska.

Jiná, i když související cesta, se nabízí v propojení diskuse nabývání (vytváření) symbolického tvaru regionu a bohaté literatury o formování národní identity. Vždyť i národní identita je vytvářena pomocí vazeb „historické paměti/vědomí... a současně [nejen] k její současné realitě“ (s. 35), ale i budoucím cílům a očekáváním (často symbolizováno postavou římského boha Januse, jehož jedna tvář hledí do minulosti, zatímco druhá se dívá do budoucna). Odtud selektivní „čtení“ historie území a selektivní výběr a interpretace prvků krajiny, lidové kultury apod. při konstrukci národní, stejně jako regionální identity. Autor si

selektivnost čtení historie a výběru symbolů dobře uvědomuje (viz s. 63), ale zůstává pro něj agendou pro další výzkum.

Práce je přínosná v oblasti teorie i metodologie, ale její metodologický přínos se mi zdá omezenější ve srovnání s přínosem k teoretické diskusi. Kapitola 4, věnovaná metodologii, obsahuje kvalitní přehled metod používaných k výzkumu regionů, v závislosti na zvoleném teoretickém východisku. Její síla je, podobně jako v případě diskuse teoretických východisek, ve srozumitelném, hutném, kritickém a kontextualizovaném přehledu používaných metod. Ale kapitola je právě jen tím – přehledem. Předpokládal jsem, že zde autor využije své znalosti k návrhu vlastního metodologického přístupu. Například navázaného na jeho lefebvrovský teoretický koncept regionální identity, v němž zavádí vztahy mezi třemi formami vytváření regionu (vztahy jako vědomí, zkušenost, moc, využívání aj.), ale už je dál nerozpracovává ani se je nesnaží konceptualizovat pro další výzkum. Místo toho kapitola obsahuje jen přehled metod, použitých v publikovaných příspěvcích (kde jsou pak podrobněji vysvětleny). Pro dizertaci to stačí. Ale opět tady vidím příležitost pro kritickou reflexi jednotlivých metod, které autor dosud použil, která by v kombinaci s jeho solidním přehledem teorie mohla vyústit v návrh vlastní, robustnější metodologické koncepce.

Metody empirického výzkumu jako byly dotazníkové průzkumy nebo mentální mapování jsou popsány v jednotlivých publikovaných článcích na úrovni podrobnosti, které tato publikační forma umožňuje. Avšak v dizertaci byl prostor i pro podrobné, kritické i sebekritické představení využitých metod, včetně diskuse jejich omezení a návrhů, jak je překonat. Zde bylo možné uvést počet respondentů jednotlivých dotazníkových průzkumů, znění položených otázek, kdo byl osloven v obcích, ve kterých není škola, jak určována regionální příslušnost obcí, z nichž se nepodařilo získat dotazníky apod. Zkrátka ty konkrétnosti, které se do časopiseckých článků nevejdou, ale v DP by mohly být nejen archivovány, ale sloužit i jako zdroj dat nebo zdroj poučení pro další badatele.

Předchozí poznámka o potřebě doplnění informací o konkrétních postupech se ještě víc než empirických výzkumů týká použitých analytických metod, a to především dekonstrukce a analýzy diskurzu. Na využití těchto metod je opakovaně odkazováno jak v úvodní části, tak v publikovaných příspěvcích. Nikde jsem však nenašel podrobnější popis způsobu, jakým byly tyto metody aplikovány. V obou případech jde přitom o pokročilé metody, které mají vlastní pravidla a současně jsou používány v různých variantách. Např. analýza diskurzu není jakákoliv interpretace textů k určitému tématu, ale soubor metod s určitými pravidly, a bylo by vhodné buď podrobněji vysvětlit jaká varianta metody byla použita a jak aplikována, nebo psát spíše o analýze s prvky analýzy diskurzu než o analýze diskurzu samotné.

Závěr:

Nemám nejmenších pochyb o kvalitě předložené dizertace. Nejen touto prací, ale i předchozími publikacemi, včetně těch, které jsou v ní zahrnuty, prokázal Michal Semian, že patří mezi výrazné autory albertovské identitární školy. Jeho dizertační práce představuje otevřený a poctivý exkurz do tématu formování regionů a jejich vazbách k regionální identitě. V úvodní části autor doplnil hutnou a informačně bohatou rešerši o několik vlastních originálních podnětů, i když je dál nerozpracovává. K tomu využil sérii celkem osmi odborných článků, věnovaných konkrétním teoretickým otázkám, empirickým výzkumům nebo aplikovaným výstupům. Tím, že odevzdal dizertaci v této více pragmatické formě (než v tradičnější formě monografie) se připravil o možnost vytvořit v jednom díle vlastní teoretickou a metodologickou koncepci, tj. pokračovat ve výzkumu ve směrech, které v předložené úvodní části dizertace naznačuje. Jsem však přesvědčený o tom, že získání titulu

Ph.D. mu usnadní cestu k dalším výzkumným projektům, v nichž bude mít příležitost tyto slibné výzkumné směry sledovat.

Práci doporučuji k obhajobě.

Dílčí poznámky:

Chybí podrobnější zdůvodnění vymezení cílů výzkumu (jak konkrétně jsou cíle vymezeny?, s. 13). V Závěru pak chybí formulace „odpovědí“ či dílčích závěrů korespondujících s dílčími cíli. Protože celkově je však zacílení práce zřejmé a tento cíl je poměrně důsledně sledován, považuji to jen za dílčí, spíš formální poznámku.

„Krajina“ je v práci řazena mezi „přírodní“ či environmentální prvky, ovlivňující regionální vědomí obyvatel (s. 29). Krajina je ale spíše kulturní fenomén; a není to především kulturní symbolika krajiny, která je využívána při formování regionální identity (např. Trosky)?

V diskusi formování kolektivní identity („othering“) je vymezena vedle pozitivní a negativní identifikace ještě třetí její forma. Není ale tato třetí forma jen výsledkem negativní identifikace určité skupiny, při absenci její pozitivní identifikace (např. Afričané v ČR)? (Pokud je zaváděna nová kategorie k těm dosud existujícím, bylo by na místě podrobnější zdůvodnění).

Jazyková úroveň textu (angličtina) je dobrá, pokud jsem schopen to posoudit. Ale Lomnice nad Popelkou (aj.) zřejmě není „city“, základní škola není „ground school“ (text č. 2), sloveso „to exploit“ má, pokud vím, negativní konotaci, ale je používáno namísto českého „využít“, které negativní konotaci mít nemusí (s. 43 aj.).

Není přesné psát, že tradičně národnostně česká území „nebyla ovlivněna odsunem“ (text 2 aj.). Odliv migrantů do pohraničí byl významný, geograficky a sociálně nerovnoměrný, a mohl „ovlivnit“ vývoj regionální identity i v územích s kontinuitou osídlení, i když pochopitelně mnohem méně a jinak než v pohraničí.

Má smysl snažit se definovat „jednotný plně vyvinutý region“, jako průnik individuálních dimenzí (text 4, s. 345)? Není to jen akademická konstrukce?

Otázka k obhajobě:

Může, z hlediska nové regionální geografie, existovat „přirozený region“ (natural region, s. 43)?

Další otázky jsou obsaženy v předchozím textu.

V Brně 28. ledna 2016

Petr Daněk